

Kövér Ágnes – Gazsi Adrienn

A fogyatékos személyek esélyegyenlősítése Magyarországon

Jogok és realitások 2005-ben *

A fogyatékos személyek mindennapi életének minőségét olyan körülmények határozzák meg, amelyek befolyásolására magának a fogyatékos személynek egyáltalán nincs, vagy csak nagyon kis mértékben van lehetősége, hatalma. E körülmények egyik lényegi alkotóeleme a fogyatékos személy egészségügyi állapota, fizikai, szellemi realitásai, maga a fogyatékos, míg a másik oldalon a családi, és tágabb társadalmi feltételrendszer áll. E két, a fogyatékos személy által szinte alakíthatatlan tényező szövedéke határozza meg létezésének minőségét. Mondhatjuk tehát, hogy a fogyatékoság orvosi, egészségügyi és szociális probléma is egyben. Az egészségügyi – fizikai, szellemi – probléma megteremti, vagy felerősíti a szociális problémát. Az *orvosi meghatározás* szerint a fogyatékoság valamely testi vagy mentális képesség károsodása, olyan képességeké, amelyekkel mások egy elfogadott norma szerinti mértékben rendelkeznek. E definíció szerint nevezhetőek fogyatékosnak a testi fogyatékos, a mozgássérült, az értelmi fogyatékos személyek, a vakok és gyengén látók, a hallás- és beszéd fogyatékoságban szenvedő személyek.

Társadalmi, szociális szempontból fogyatéknak akkor tekinthető a testi vagy mentális sérülés, károsodás, amikor a személy megjelenik a társadalmi közegben, és úgymond versenyre kényszerül az ilyen fogyatékkal nem rendelkező személyekkel, s a fizikai állapota miatt hátrányba kerül. A fizikai és jogi környezet minőségétől függően a fogyatékos személy a teljes kirekesztettség és megbélyegzettség állapotától a befogadottság és pozitív támogatás, egyenlő eséllyel bírás állapotáig terjedő skálán foglalhatja el helyét a társadalomban. A társadalmi viszonyulás az elviselhetetlenül méltatlan életminőségig fokozhatja a sérült ember mindennapi életét, a fogyatékból eredő összes negatív következményt az egyénre és legszűkebb családjára háríthatja. A jelenlegi jogi szabályozás hazánkban azonban történelmi lépést tett abba az irányba – s ez az európai gyakorlat is – amely a fogyatékkal élő személyek társadalomba történő befoglalását, szociális hátrányaik csökkentését kívánja elérni. A jogi szabályozás, intézményteremtés, következetes közösségi és intézményi gyakorlatok kikényszerítése azonban egy igen bonyolult szabályozási és garanciarendszer keretében történhet csupán. Ugyanakkor a *jogszabályi kívánalmak* hiába léteznek, ha a mindennapi életben nincsenek

eszközök, amelyek lehetővé tennék például a súlyosan mozgáskorlátozott emberek számára, hogy középületekbe bejussanak, vagy a halláskárosodott emberek számára, hogy tömegkommunikációs eszközökhöz hozzáférjenek. Hiába vannak szép elvek, szabályok, ha hiányos és gyenge a *politikai akarat*, amely a szükséges anyagi forrásokat ezek megvalósítása mögé rendeli. Azonban nem csupán eszközökről, anyagi erőforrásokról van szó, hanem eljárásokról, *társadalmi gyakorlatokról* is. Nem a fogyatékos egyének személyes hibájából következik az a tény, hogy aránytalanul kevés fogyatékos embert találunk a munkahelyeken, jóllehet számos munkakört el tudnának látni. Nyilvánvalóan egy átgondolt foglalkoztatási politika jelentősen képes lenne változtatni ezen a helyzeten. Ennek hiánya a fogyatékos emberek életében jelentkezik negatív következményekkel.

Ha a fogyatékkal élő személyeket érintő feltételrendszert nem egyéni problémának tekintjük, hanem *társadalmi felelősséggel* közelítjük meg, akkor eljutunk e személyek jogaihoz, azaz ahhoz a feltételrendszerhez, amelyet a társadalomnak biztosítani kell ahhoz, hogy a fogyatékkal élő személyek ugyanolyan, vagy hasonló mértékben képesek legyenek élvezni és használni a társadalmi előnyöket, szolgáltatásokat, ugyanúgy, mint bármely más átlagos állampolgár.

Fogyatékos személy – a törvényi megfogalmazás szerint– az, aki érzékszervi, így különösen látás-, hallásszervi, mozgásszervi, értelmi képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során. Tartós hátrányról akkor beszélhetünk, ha fogyatékos embereket valamilyen szinten kirekesztés éri, ha a különböző intézményekbe való bejutásukat fizikai akadályok nehezítik, ha a munkavállalás során hátrányos megkülönböztetést szenvednek el, illetve ha nincs lehetőségük önálló élet kialakítására és arra, hogy saját életük fölött ők maguk rendelkezzenek. Itt jogi szempontból esélyegyenlőségről, a diszkriminációról, az emberi méltóságról és az önrendelkezéshez való jogról van szó. Az államnak törekednie kell a fogyatékosok státusának megváltoztatására, úgy, hogy egészségügyi intézményekben való elkülönítés helyett személyre szóló támogatásban részesüljenek a közösségen belül, amelyben élnek. Élvezhessenek minden állampolgári jogot, és igénybe vehessenek mindenféle társadalmi intézményt; a társadalom többi tagjával egyenlő lehetőségük legyen a munkavállalásra, az egészségügyi ellátásban való részvételre és a lehető

legnagyobb mértékben rendelkezessenek személyes létezésük fölött, ide értve a családjuktól való függetlenedést is, amennyiben ők maguk azt kívánják.

A fogyatékos személyek vonatkozásában veszélyforrásként nemcsak az alulgondoskodás, hanem az úgynevezett intézményes túlgondoskodás is megjelenhet, amely a fogyatékra hivatkozással kiveszi az egyén kezéből a saját élete fölötti rendelkezés lehetőségét és hatalmát – persze pusztán jó szándékból –, és családtagok, intézmények kezébe helyezi. Nyilván az érintett fogyatékos személyen kívül mindenki másnak is van koncepciója arra nézve, hogy mi a jó neki. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy amennyiben ezt állapota megengedi, maga az érintett a leginkább hivatott annak eldöntésére, hogy mi is a „megfelelő élet” az ő számára.

Jogok és feltételek természete a hátrányok felszámolásában

A fogyatékos személyek esélyegyenlősége alapvetően, mint bármely más alkotmányos demokráciában, hazánkban is az Alkotmány rendelkezéseire vezethető vissza. E tanulmánynak nem célja az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseit elemezni, de példálózva meg kell említeni néhány alapjogot, mely megfogalmazza a fogyatékos személyek jogait is, illetve védelmet biztosít számukra a hátrányos megkülönböztetés ellen.

Az Alkotmány 70/A §-a szerint:

- (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.*
- (2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.*
- (3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.*

Az emberi, illetve állampolgári jogok az Alkotmány 54-70/k. szakaszaiban vannak felsorolva, ilyenek például:

- az emberi méltósághoz való jog;
- a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga;
- a szabad véleménynyilvánítás, továbbá a közérdekű adatok megismerésének, illetőleg terjesztésének joga;
- annak joga, hogy a törvény által nem tiltott célra szervezeteket hozzon létre, illetőleg azokhoz csatlakozzon;
- annak joga, hogy egyedül vagy másokkal együttesen írásban kérelmet vagy panaszt terjesszen az illetékes állami szerv elé;
- joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához,
- ahhoz, hogy egyenlő munkáért, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bért kapjon, joga van olyan jövedelemhez, amely megfelel végzett munkája mennyiségének és minőségének;
- joga van a pihenéshez, a szabadidőhöz és a rendszeres fizetett szabadsághoz;
- joga van ahhoz, hogy gazdasági és társadalmi érdekeinek védelme céljából másokkal együtt szervezetet alakítson, vagy ahhoz csatlakozzon;
- joga van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez,
- a szociális biztonsághoz; öregség, betegség, rokkantság, özvegység, árvaság és önhibájukon kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén a megélhetésükhöz szükséges ellátásra,
- a művelődéshez,
- az ingyenes és kötelező általános iskolai oktatáshoz, a képességei alapján hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatáshoz, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásához.

A lehetőség ezek igénybevételére, az igénybevétel és a megvalósulás realitásai társadalmi csoportonként azonban mások és mások. Bizonyos társadalmi csoportok számára csak akkor válhat lehetővé egy-egy jog megvalósulása, ha egy bonyolult törvényi, szabályozási és intézményrendszer felépítése is megvalósul azok érvényesítésére. Ebben a bonyolult rendszerben a jog enyhíteni igyekszik a már meglévő hátrányokat, a speciális szükségletekhez speciális szolgáltatásokat, ellátásokat, intézményrendszereket hoz létre. Az Alkotmány szellemében a jogalkotó *pozitív módon konstruálja* meg azt a feltételrendszert, amely kiegyenlíteni szándékozik azokat a hátrányokat, amelyekkel az adott társadalmi csoport valamilyen okból adódóan rendelkezik. A jogalkotó *negatív módon szankcionalizálja* azokat a

tevékenységeket, eljárásokat, magatartásokat, amelyek az előző hátránykiegyenlítési folyamatok ellen hatnak, s amelyek elmélyítik vagy konzerválják a meglévő hátrányokat, illetve egyenlőtlenségeket. A jogalkotó annak érdekében, hogy a valamilyen szempontból hátrányos csoportok számára biztosítsa a jogok elérésének lehetőségeit, *pozitívan különbözteti meg*, előnyben részesíti ezeket a csoportokat, ezzel azonos, vagy közel azonos esélyeket teremtve számukra az alapvető és mindenkinek járó emberi és állampolgári jogok igénybevételére, azaz a fejlett demokrácia és jogállamiság által biztosított előnyök élvezésére.

Törvény a fogyatékos személyek jogairól

Magyarországon A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény rendelkezik legátfogóbban a hátránycsökkentés feltételeiről. E törvény önmagában azonban nem tudja garantálni a jogok biztosítását és az esélyegyenlősítést. Nyilván ezen kívül minden olyan területen, ahol a fogyatékos személyek megjelenhetnek, garantálni kell a fenti törvényben megfogalmazott célok megvalósulását, sőt vannak olyan célterületek, amelyeken az adott területre vonatkozó külön törvényen belül specifikusan kell szabályozni részleteiben is a fogyatékos személy jogai érvényesülésének, illetve az esélyegyenlősítésnek a feltételeit. Ilyen más területet szabályozó törvény például a szociális törvény, a közoktatásról szóló törvény, a foglalkoztatásról és a munkajogról szóló törvények. Általános keretet biztosít az esélyegyenlőség megvalósulásához az esélyegyenlőségről szóló törvény.

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény célja a fogyatékos emberek hátrányainak enyhítése, esélyegyenlőségük megalapozása, illetve a társadalom szemléletmódjának alakítása. A [törvény](#) elfogadása előtt az Alkotmányban biztosított jogokat a társadalombiztosítási törvény, a szociális ellátásokról szóló törvény, több kormányrendelet és alacsonyabb szintű jogszabály szabályozta.

Az eddig hatályban lévő jogszabályok egyike sem, és így a társadalmi gyakorlat sem tekintette alapeszméjének a fogyatékos emberek függetlenségét, önálló életvitelét. A szolgáltatások és pénzügyi ellátások rendszere nem épült egymásra, nem vették figyelembe, hogy mi szükséges az egyes embereknek ahhoz, hogy a társadalomba integrálódva tudjanak élni. A szóban forgó

törvény értelmében az esélyegyenlőség megvalósítására kijelölt fő célterületek az egészségügyi ellátás, az oktatás, a foglalkoztatás, a lakhatás és a kultúra. A törvény az Országgyűlés feladatává tette, hogy külön programot határozzon meg az esélyegyenlőség megteremtéséhez szükséges rendelkezésekről a fent említett célterületeken. A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló **törvény** megalkotására azért volt szükség, hogy ezek az emberek reális esélyt kapjanak a társadalomba integrált létezésre, a mindenkit megillető jogok gyakorlására és lehetőségek egyenrangú igénybevételére. Az eddigi tapasztalatok szerint a fogyatékos személyeknek jelentős a hátrányuk az iskolázottságban, ennek következtében a munkaerőpiacon többnyire rosszul fizető, rossz státuszú munkahelyeket találnak – ha találnak egyáltalán –, s így jövedelmi szintjük a szociális és társadalombiztosítási juttatásokkal együtt is igen alacsony. Ezen a módon az orvosi, egészségügyi hátrány szociális hátránnyá, hátrányos helyzeté transzformálódik.

A törvény az „Alapelvek” című részben megfogalmazza az államnak, a társadalom szervezeteinek és tagjainak különleges felelősségét, mely szerint tevékenységüket oly módon kell végezniük, hogy az ne okozhasson olyan károsodást, amely fogyatékoság kialakulásához vezethet, illetve olyan körülményeket kötelesek létrehozni, amelyben a fogyatékos emberek képesek lesznek a minél teljesebb életre, és a fogyatékoságukból fakadó terheik csökkenthetővé válnak.

E törvény határozza meg a fogyatékos személyt megillető jogok körét, az esélyegyenlősítés célterületeit, és a rehabilitáció szükségességét.

A jogok körének meghatározása és azok érvényesülése

A törvényi címszavak alapján megfogalmazott jogok a következők: a kommunikáció, a környezet, a közlekedés akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos igénybevételnek lehetősége, illetve támogató szolgálat, segédeszköz igénybevételének lehetősége.

1. *A kommunikációval kapcsolatos jog* a hozzáférés lehetőségének biztosítását jelenti, amely szoros összefüggésben van az esélyegyenlőség biztosításával. A társadalmi kommunikáció

teljességének feltétele, hogy a fogyatékos személyek érdekeit a megfelelő fórumokon a megfelelő formában kifejezésre juttathassák, méghozzá a rendelkezésükre álló teljes körű információ alapján. Az információ lehet közérdekű, a fogyatékosokat megillető jogokat érintő, és a részükre nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatos. Ebben a megközelítésben az információ akkor hozzáférhető, ha azt az érintett érzékelheti, és az információ ezen túlmenően a megfelelő értelmezés lehetőségét is biztosítja számára.

A kommunikációhoz, információhoz való jog érvényesülésének legnagyobb problémája az, hogy nem működnek azok a csatornák a fogyatékosok számára, amelyeken keresztül az információk hozzáférhetőbbek volnának. A fogyatékos személyeket tömörítő civil szerveződések szerint az információs joggal kapcsolatban az egyik legnagyobb problémát az okozza, hogy sok a civil szervezet és a fogyatékosok körén belül mindig egy szűkebb alanyi körre fókuszáltan történik a segítségnyújtás, az érdekképviselés és a tájékoztatás. Ez egyfelől szükségszerű, hiszen különböző csoportoknak különböző kommunikációs problémáik vannak. Másfelől ugyanakkor nincsenek olyan fórumok, ahol a különböző fogyatékos személyeket képviselő csoportok együtt vannak, és érdekeket egyeztethetnek, egységes álláspontot alakíthatnak ki különféle tárgykörökben. E civil szervezetek a fogyatékosok számára általánosan nevesített jogok közül nem minden esetben tudják megragadni a számukra releváns körre konkrétan vonatkozó jogokat. A kommunikációs „akadálymentesítés” ugyanolyan feladat lenne, mint a fizikai akadálymentesítés. Ez annyit jelent, hogy a közintézményekben, és a mindenki által használt közösségi tereken biztosítani kellene, hogy a fogyatékos személyek is hozzáférjenek a számukra szükséges információkhoz.

Más vélemények szerint a probléma gyökere abban van, hogy fogyatékos személyeket egy gyűjtőfogalom alá veszi a törvény, pedig a különböző csoportoknál más-más igény jelentkezik. Így tehát a fogyatékoság típusa szerint kellene megállapítani a jogokat és a támogatásokat, nem általánosan. A jelenlegi általános szabályozásban sohasem realizálódik, hogy a kommunikációhoz való jog az adott esetben sérült-e vagy sem, pusztán az realizálódik, hogy az érintett fogyatékos személy nem, vagy csak szűk körben kommunikál, illetve fér hozzá a számára fontos információhoz. Az autista betegek esetében a szakemberek is korán beletörődnek abba, hogy egy ember nem beszél, vagy nehezen fejezi ki magát, így nyilvánvalóan a fogyatékos ember felé sem érkezik megfelelő mennyiségű és minőségű információ.

A kommunikációhoz és az információhoz való jog és annak érvényesülése jelen pillanatban az egyik legégetőbb probléma. A hátrány e jog elérhetőségére az érintett személyi kör szempontjából nyilvánvaló. Például a kommunikációs eszközökhöz való hozzáférés nehézségeit a tér, az idő, az anyagi lehetőségek hiánya sokkal erőteljesebben befolyásolja a fogyatékos személyek esetében, mint általában. Bár a hozzáférhetőség bizonyos formában ma biztosított, és a fogyatékos személy jelentős kedvezményeket kap, a további nehézségekkel azonban senki nem számol. Például hiába biztosított, hogy a számítógépekhez, az információs berendezésekhez kedvezményesen juthatnak hozzá a fogyatékos személyek a könyvtárakban, a közművelődési intézményekben, ezeknek az eszközöknek a fizikai elérése még mindig óriási gondot okoz. A fogyatékos személynek ugyanis el kell jutni, be kell jutni ezekre a helyekre, s az előnyök igénybevételének előfeltétele már nem biztosított.

A jogalkotó minden kedvezmény biztosításakor meghatározza az igénybevétel feltételeit, melyeket a fogyatékoság típusának, súlyosságának, fokának, a személy jövedelmi helyzetének stb. függvényében állapít meg. Azonban nem veszi figyelembe az érintett személy sajátos „feltételeit”, azokat a körülményeket, amelyeknek mindenképpen meg kell valósulnia ahhoz, hogy ő élni tudjon a biztosított lehetőséggel. Lehet, hogy a fogyatékos személy hozzáférhet kedvezménnyel a számítógéphez, de a jog nem veszi figyelembe, hogy azt a fogyatékos személy jövedelemszintjén nem egyszerű üzemeltetni, illetve nem tudja anyagilag biztosítani az internet bekötését, illetve folyamatos működtetését.

A civil szervezetek drága kiadványai többnyire nem jutnak el az érintett személyi körhöz. Azaz ezek a kiadványok nem a rászorulókhöz jutnak el, hanem legtöbbször PR vagy forrásgyűjtő fogásként működnek. Ezáltal a fogyatékos személyekhez nem jutnak el fontos információk, s a rászorulók nem tudnak igénybe venni még meg lévő szolgáltatásokat sem. Erre egy igen jó példa a BKV midibusz szállítási szolgáltatása, amelyet a mozgáskorlátozottak számára át nem alakított tömegközlekedési eszközök – bár nagyon szűk körű, de mégis létező – kiváltása fejében működtetnek. Ezt a szolgáltatást kizárólag a BKV honlapján teszik közzé. Az a mozgáskorlátozott, akinek nincs internet-hozzáférése, nem tud erről a szolgáltatásról, így használni sem tudja azt.

A médiában vannak fogyatékosokkal kapcsolatos műsorok, de nincsenek tanácsadó, gyakorlatorientált műsorok. A jelenlegi műsorok általában a nem fogyatékosoknak szólnak a fogyatékos személyekről. Ezek elsősorban eseteket mutatnak be, de a fogyatékosok nincsenek megsegítve azzal, hogy ha a hasonló fogyatékos személy történetét látják, de azt nem tudják, hogy például egy támogatás megszerzéséhez mit kell tenniük.

2. Jogként érvényesíthetik a fogyatékosok *a támogató szolgálat, továbbá segédeszköz igénybevétele*t. E jogokkal kapcsolatos lehetőség, hogy segédeszköz beszerzése esetén az árhoz a központi költségvetés támogatást nyújt. A fogyatékos személyek 90%-a az utcán, 43%-uk a lakáson belül is segítségre szorul a mozgásban. Mégis gyakori az ellátatlanság még a legszükségesebb segédeszközök körében is (mozgását segítő kerekesszék és gyógycipő). Az ellátatlanság mögött elsősorban anyagi okok állnak, a családok 2%-a nyilatkozott úgy, hogy pénzhiány miatt nem jut hozzá a megfelelő segédeszközökhöz. A másik ok az eszközöknek a hiánya, az OEP által támogatott listán szereplő eszközök igen gyakran nem felelnek meg a fogyatékos személyek tényleges szükségleteinek.

A támogató szolgálatot az otthonukban élő fogyatékos személyek vehetik igénybe, mivel a támogató szolgálat célja a fogyatékos személy önrendelkezésen alapuló önálló életvitelének megkönnyítése, elsődlegesen a lakáson kívüli közszolgáltatások elérésének segítségével, valamint önállóságának megőrzése mellett a lakáson belüli speciális segítségnyújtás révén. A támogató szolgálat feladata speciális személyszállítás, szállítószerelés működtetése, a fogyatékosok jellegének megfelelő egészségügyi ellátásokhoz, valamint fejlesztő tevékenységekhez való hozzájutás személyi és eszközfeltételeiről történő gondoskodás, információnyújtás, ügyintézés, tanácsadás. A térítési díj mértéke jövedelmi helyzettől függő. A támogató szolgálat speciális alapellátási feladat. Megszervezése, vagy az ellátásokhoz való hozzájutás biztosítása kötelező feladata a települési önkormányzatoknak, amelyről legkésőbb 2007. december 31-ig kell gondoskodniuk. A speciális alapellátási feladatokról elsősorban a gondozási központnak, ennek hiányában a családsegítő szolgálatnak is lehet gondoskodni. Ha a településen nem működik gondozási központ vagy családsegítő szolgálat, a speciális alapellátási feladatok megszervezéséről a települési önkormányzat önállóan gondoskodik,

vagy segítséget nyújt az ellátást igénylőnek ahhoz, hogy hozzájusson a speciális szolgáltatásokhoz. Remélhetőleg ezen intézmény megvalósulására rendelkezésre álló határidő betartásra kerül.

3. *A hozzáférhető társadalmi környezet megteremtése* az egyik legfontosabb lépés az esélyegyenlőség megteremtése felé, amely a fogyatékos emberek önállósodását és szabad mozgását segíti elő. E követelmény akkor valósulhat meg, ha a környezet használatához szükséges közlekedési rendszereket alkalmassá teszik a fogyatékos személyek általi biztonságos igénybevételre, és gondoskodnak a megfelelő számú és alapterületű parkolóhelyről. Mindaddig, míg ez a feltétel nem valósul meg, hiába alanyi jogaa fogyatékos személyeknek a közlekedési rendszerek igénybevétele. Mint már korábban is említettük, a fogyatékos személyekre vonatkozó jogalkotás természetére általában jellemző az, hogy a törvényben megfogalmazott alapjogok csak további feltételek érvényesülése, megvalósulása esetén vehetőek igénybe az érintett kör számára. Amennyiben ezek a további feltételek korlátozott mértékben, vagy egyáltalán nem állnak rendelkezésre, úgy az alapjog megvalósulása ellehetetlenül. A gyakorlat azt mutatja, hogy a jogok igénybevételéhez szükséges előfeltételek megteremtése még igen alacsony szinten mozog a hozzáférhető társadalmi környezet kívánalma szempontjából is.

Nem történt meg a közlekedési rendszerek alkalmassá tétele a fogyatékos személyek általi használatra, bár mint már korábban említettük, léteznek alternatív megoldások – ha szűk körben is –, amelyek igyekeznek áthidalni a tömegközlekedés használhatatlanságát. A BKV honlapján tettek közzé egy levelet, amelyben lehetőséget nyújtanak speciális midibusz-szolgáltatás igénybevételére. Az autóbuszok 2004. április 3-ától, már szombati napokon is igényelhetőek a háztól házig rendszer keretében. A buszok munkanapokon, 6 és 21 óra között előre egyeztetett útvonalon vehetők igénybe Budapest közigazgatási határain belül. Ma 4 ilyen busz van Budapesten. Ha a fogyatékos személy igénybe kívánja venni ezt a szolgáltatást, akkor ezt jeleznie kell három nappal előbb a Mozgáskorlátozottak Egyesületének Országos Szövetségénél, ahol diszpécser veszi fel az igényt, és koordinálja az útvonalakat. Akadálymentesített tömegközlekedés helyett 4 midibusz van Budapest területén, amely szemmel láthatóan igen alacsony szám, azonban még ezt sem tudják kihasználni a

rászorulóknak, hiszen egész egyszerűen nem tudnak róla. Az is figyelemre méltó, hogy egy civil szervezet koordinációjára, állandó ügyeletére van szükség ahhoz, hogy ez a szolgáltatás működni tudjon, továbbá minimum háromnapos bejelentési határidőre. Nyilvánvaló az időbeli hátrány, az információhoz való hozzájutás hátránya, a civil részvételből adódó hátrány – telefonálni, jelentkezni kell –, s mindez egy a törvény által alanyi jogként megfogalmazott jogosultság érvényesítése esetén történik. A szolgáltatást két darab vonaljegy érvényesítésével vehető igénybe.

A fogyatékos személyeket e körben illeti meg a parkolási kedvezmény. A jogosultak körét azonban szűkíti az a rendelkezés, amely szerint a parkolási kedvezmény nem illeti meg a súlyos mozgáskorlátozott személyeknek ápolást, gondozást nyújtó személyeket, és azokat sem, akik rehabilitációs intézményi ellátásban részesülnek. E jelenség is sajátosan jellemzi a fogyatékos személyek jogaira vonatkozó szabályokat, azaz, ha valaki valamely kedvezmény igénybevétele mellett dönt, akkor az érintett fél és hozzátartozója is elesik más támogatások igénybevételeének lehetőségétől.

A fogyatékos személyek döntő többségének az utaztatása komoly gondot okoz. Ennek a problémának a feloldására lenne hivatott a szállító szolgálat és a közlekedési támogatás igénybevételeének biztosítása. A szállító szolgálat az érintett személyi kör különböző helységek közötti mozgásának államilag támogatott lehetőségét jelentené, például hogy az érintett személy a lakóhelyéről eljuthasson a gyógyszerellátást nyújtó intézményhez, amely más településen található. Az erre vonatkozó szabályozás azonban a gyakorlatban nem működik, hiszen a szállító szolgálatért fizetni kell. A Kézenfogva Alapítvány gyakorlatában megjelenő esetek többnyire arra szolgáltatnak példát, hogy a szállító szolgálat valójában nem jelent tényleges segítséget. P. István, súlyosan mozgáskorlátozott személynek például még a törvényben szabályozott támogatással együtt is 60 000 forintot kellett volna fizetnie azért, hogy a szükséges gyógyfürdőhöz eljusson. Az ilyen és ehhez hasonló eset nagyon gyakori.

A közlekedési támogatás mértéke az inaktív mozgássérültek körét tekintve lehetetlenül alacsony – mindösszesen évi 7000 Ft. Így valójában mint támogatás a célját nem érheti el, s még ettől a szimbolikus támogatástól is elesik a fogyatékos személy, ha más támogatási formát vesz igénybe, például a fogyatékosági támogatást, amelynek összege szintén

képtelenül alacsony. Mint már korábban említettük, ez a típusú szabályozás, amelyben egymást oltják ki az egyébként is szűkös támogatások, indokolatlanul és értelmetlenül nehezítik meg a fogyatékos személy életét és támogatásokhoz való hozzájutását. Érthetetlen, hogy ez az alacsony összegű közlekedési támogatás miért nem járhat alanyi jogon, és miért nem járhat bizonyos esetekben a hozzátartozók számára is.

Ebbe a kategóriába tartozik a törvény szerint a gépjárművásárláshoz nyújtott szerzési támogatás, amely jelenlegi formájában szintén nem segíti elő megfelelően a fogyatékosok esélyegyenlőségét a gyakorlati tapasztalatok alapján. Ennek egyik oka az, hogy a támogatás összege nem döntő segítség a törvényben meghatározott feltételeknek megfelelő gépjármű vásárlásához (az Egészségügyi-, Szociális és Családügyi Minisztérium előzetes engedélyével külföldről behozandó személygépkocsi, segédmotoros rokkantkocsi, gépi meghajtású kerekesszék magyarországi forgalomba helyezésével kapcsolatos költségeknek a megtérítéséhez nyújtott maximálisan 330 000 Ft. támogatás). A jogosultak körét tekintve pedig nem általános a támogatás, mert igényléséhez nem elegendő a fogyatékoság bizonyos foka, hanem további feltételként egy bizonyos jövedelmi szint is feltétel, amely alatt nem igényelhető a szerzési támogatás. Amennyiben a mozgáskorlátozott családjában az egy főre jutó jövedelem ezt a mértéket meghaladja, már elesik a támogatástól. A jövedelemhatárt pedig a törvény úgy állapítja meg, hogy akinek a családjában az egy főre jutó, a tárgyévét megelőző havi átlagos nettó jövedelem az érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének kétszeresét nem haladja meg (ez az összeg nem éri el a 70 000 forintot), és aki a kérelem benyújtását megelőző 7 éven belül nem részesült szerzési támogatásban, az veheti igénybe a támogatást. Tehát 7 évente egy alkalommal részesülhet ilyen támogatásban az a fogyatékos, akinek családjában az egy főre eső jövedelem nem éri el a 70 000 forintot – tehát nem tud tartalékot képezni az alapösszeg megteremtéséhez, valamint nem is kifejezetten hitelképes a bankok jövedelemfedezeti elvárása szerint.

A hozzáférhető tárgyi környezet jelenti az épített környezet akadálymentesítését is, amelynek az esélyegyenlőségi törvény szerint 2005. január 1-jére kellett volna megvalósulnia. Napjainkban tanúi lehetünk annak a küzdelemnek, melyet a fogyatékosok érdekvédelmi szervezetei folytatnak annak érdekében, hogy a törvényben megadott határidőt kikényszerítsék a közigazgatások, önkormányzatok felelőseiből. Szemmel láthatóan inkább annak lehetünk

majd tanúi, hogy a határidőt módosítják – a papír mindent elbír -, mintsem a törvényi határidő betartására kísérletet tennének ezen intézmények. Próbaperek kezdeményezéséről az érintett szervezetek lemondani látszanak, bizonyítandó magas együttműködési készségüket. A baj az, hogy ez esetben a kormányzati oldalról kellene bizonyítani az együttműködési készséget, míg az érdekképviselői szervezeteknek ki kellene kényszeríteniük a törvény végrehajtását.

Az esélyegyenlősítés célterületei

Az esélyegyenlősítés célterületeit megfogalmazva a törvény az alábbi területeket jelöli ki:

- egészségügy
- oktatás, képzés
- foglalkoztatás
- lakóhely
- kultúra, sport.

E fenti célterületeken megvalósítandó esélyegyenlőség kialakítása más törvényekkel összhangban, illetve más törvények keretében kerül rendezésre. Például az egészségügyi esélyegyenlőség az egészségügyi törvény és a szociális törvény; az oktatás, képzés a közoktatási törvény; a foglalkoztatás kérdései a foglalkoztatási törvény, valamint a munkajogról szóló törvény keretében kerülnek részletes szabályozásra. Ezen törvények szabályainak összehangolása már javarészt megtörtént, azonban még mindig akadnak olyan eltérések, joghézagok, értelmezési és szemléleti problémák, amelyek akadályozzák az esélyegyenlősítés folyamatát.

A törvényalkotó az esélyegyenlősítés célterületeinek szabályozása során olyan kötelezettségeket fogalmaz meg, amelyek főként a fogyatékos személyeknek nyújtandó konkrét lehetőségek biztosítását jelentik. A törvényt szöveg a célterületeket illetően mindig a lehetőségek szintjén fogalmaz. Például kimondja, hogy figyelemmel kell lenni a személy fogyatékoságából adódó szükségleteire, vagy hogy a fogyatékos személy speciális képzésének és továbbképzésének lehetőségét biztosítani kell, a fogyatékos személy lehetőség szerint integrált, illetve ennek hiányában védett foglalkoztatásra jogosult, a munkához való jogát lehetőség szerint biztosítani kell. A „ha lehetőség van rá” megfogalmazás igen puha:

igyekszik figyelembe venni a célintézmények realitásait, anyagi, pénzügyi korlátait. Ez a típusú jogi nyelvezet valójában pontosan nem mondja meg a célintézményeknek, hogy mit kell tenniük ahhoz, hogy a törvény rendelkezéseinek megfeleljenek, és nem fűz jogkövetkezményeket sem az előírások nem, vagy nem megfelelő teljesítéséhez.

A célterületeket fontos külön-külön közelebbről is megvizsgálni, és esetenként az adott területen megfogalmazott követelményeket a hatályos szabályozásban más törvényekkel együtt értelmezni.

A fogyatékos személyek egészségügyi ellátása, a szociális támogatások rendszere és elérhetősége

A fogyatékos személyek esetében az egészségügyi ellátás és a szociális támogatások rendszere szorosan összefügg. A szociális támogatás ugyanis minden esetben orvosi véleményezés és javaslat felhatalmazása alapján történik, így az egészségügyi ellátás kereteivel összeér valamilyen formában. A fogyatékos személyeket megillető támogatások rendszerének áttekintése azért különösen jelentős, mert – mint már az eddigiekben is bemutattuk – a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy gyakran valamely támogatási forma igénylése kizárja a másik támogatási forma igénylését; ez bizonytalanságot okozhat.

Mind a szociális, mind az egészségügyi ellátást illetően két, a fogyatékosok helyzetét döntően meghatározó körülményt szükséges figyelembe vennünk. Az egyik, hogy a fogyatékos személy intézményi elhelyezésére sor kerül-e, illetve a másik fontos kérdés, hogy ha az ellátása és ápolása az otthonában történik, az őt ellátó hozzátartozó milyen mértékben és mely forrásokból számíthat támogatásra, segítségre.

Emellett minden esetben kiindulási alapot képeznek az esélyegyenlőségi törvénynek a fenti ellátási formával kapcsolatos rendelkezései.

Amennyiben a fogyatékos személy ápolása és gondozása otthonában történik, úgy igen gyakran találkozunk az ápolást biztosító családok vagy a hozzátartozó elszegényedésének, anyagi, társadalmi ellehetetlenülésének jelenségével.

„A 20-59 éves férfiak és a fogyatékos gyerekek apjának gazdasági aktivitása gyakorlatilag megegyezik, az anyák azonban túlnyomórészt feladták kereső tevékenységüket,

meghosszabbított gyesen, ápolási díjon otthon maradtak a fogyatékos gyermekkel, felnőttel. Ezek az emberek állandó felügyeletet igényelnek, nappali ellátásra alkalmas intézmények gyakorlatilag nem léteznek. Távmunkára, bedolgozásra igen kevés a lehetőség, de a gyermek ellátása mellett erre nem is sok ideje, ereje marad a szülőnek.”

A jelenlegi szabályozás nem tudja feloldani azt a helyzetet, hogy az a hozzátartozó, aki a fogyatékos személy ápolására otthon marad, és gondozás, ápolás nyújtására kényszerül a nap 24 órájában, maga kerül halmozottan hátrányos helyzetbe, hiszen e munkájához megfelelő támogatást, segítséget az állam részéről nem igényelhet. Időközben pedig az őt megillető jogosultságoktól. Megkezdődik az anyagi, fizikai, érzelmi lehetetlenülés folyamata. Nem véletlen az az adat, amely szerint a súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermeket nevelő családok 74,4 %-ának jövedelme a létminimum alatti, 73,2%-uk a háztartás-statisztikában használatos szubjektív szegénységi küszöb (a nagyon szűkös megélhetéshez szükségesnek tartott összeg) alatt él, 40,8%-uknak pedig a nyugdíjminimumnál is alacsonyabb az egy főre eső jövedelme (ez a segélyezési küszöb jövedelemhatára).

Ha a fogyatékos személy intézményi ellátására kerül sor, akkor ez abszolút mértékben megszünteti a hozzátartozó támogatásra jogosultságát. Valójában ilyenkor is teljes emberként jelen lehet(ne) a hozzátartozó a gondozás folyamatában, a személyes intenzív kapcsolattartás formájában, amely azonban főként anyagi kiadások, utazási támogatás és egyéb intézményes feltételek hiányában csak nagyon ritkán valósulhat meg. Ez pedig a fogyatékos személy hospitalizálódásához, korábbi környezetétől, családtagjaitól történő teljes elszakadásához vezet, amely leszűkíti annak lehetőségét, hogy egy későbbi időpontban, amikor a család körülményei már jobban megengedik, a fogyatékos személy elhagyhassa – akár végleg – az intézményt. Valószínűleg az állandó, folyamatos, sokszor végleges intézményi ellátás jóval „kifizetődőbb” mindenki számára, mint az intenzív kapcsolatot tartó, tartani akaró és a rehabilitáció, rehabilitáció folyamatában részt vevő hozzátartozók utazási támogatása.

Mindenekelőtt annak az átgondolására volna szükség, hogy az intézményi és az otthoni ellátás, valamint az ezekhez kapcsolódó támogatási formák lehetőség szerint ne oltsák ki egymást, és az egyes támogatási formák igénylése esetén a hozzátartozói kör se kerüljön hátrányosabb helyzetbe, sőt az egymásra épülő támogatási rendszerek következtében motivált legyen a segítségben, de ne kényszerüljön mártír szerepbe, a saját életének teljes feladására, s a munkaerőpiacon történő elhelyezkedése ne váljék kilátástalanná

Hasonló a helyzet az ápolási díj esetében is. E támogatási formánál az önkormányzat szabályozza, hogy mely meghatározott jövedelem felett nem kaphat az anya ápolási díjat. Ha azonban az anyának hosszabb ideig otthon kell maradnia, több szempontból hátrányos helyzetbe kerül, csökkenek az esélyei a jövőbeni munkavállalásra. Az ápoló személy az ápolási díj folyósításának időtartama alatt ugyan vállalhat munkát, de nem otthon végzett munka esetében ez legfeljebb napi 4 óra lehet. Az ápoló helyzetét nehezíti az is, hogy az ápolási díj nem vehető igénybe bizonyos esetekben. Ezek a következők: ha az ápoló szakiskola, középiskola, felsőoktatási intézmény nappali tagozatos hallgatója; ha az ápolott személy két hónapot meghaladóan fekvőbeteg-gyógyintézeti ellátásban részesül; ha a közös háztartásban élő szülők bármelyike terhességi-gyermekágyi-segélyben, gyes-ben, gyet-ben részesül. Különösen sérelmezik a családok a terhességi- gyermekágyi-segély, illetve a gyes, gyet kizáró hatályát. Olyan családokban, ahol a fogyatékos gyermek mellett új jövevényt is nevelnek, nem csökken a család, az ápoló anya és az őt segítő apa idő- és energiaráfordítása a fogyatékos gyermek ápolására. Ez hosszú távon a másik szülőt is elvonhatja a kereső tevékenységtől. Ha a gyermek lakóotthonba kerül, akkor a szülő jövedelmének 80%-át felemésztí az elhelyezés. Ekkor a család nem kap ápolási díjat, és semmilyen támogatást. Ha a szülő a lakóotthonban lévő gyermekét szeretné meglátogatni, ismét felmerül az útiköltség megtérítésének szükségessége.

A kérdés komplexitását csak erősíti az a helyzet, ha az anya egyedül neveli a fogyatékos gyermekét. Speciális segítség lehetne számukra a fejlesztő személy, a pótszülői felügyelet, illetve a helyettes szülői felügyelet. De speciális nevelési igényű gyermekek esetében erre nincs államilag finanszírozott és törvényileg szabályozott lehetőség. A Kézenfogva Alapítvány országos felmérést kezdeményezett az érdekvédelmi szervezetek bevonásával, azzal a céllal, hogy megismerje a fogyatékkal élő gyermeket nevelő családok igényeit a segítő szolgáltatások területén. A kérdőív segítségével képet kaptak arról, hogy mely térségben mely fogyatékosági területek ellátatlanok, mely korosztály a legérzékenyebb, a családok milyen jellegű segítséget vehetnek igénybe. Ennek alapján kimutatható, hogy a közép-súlyos, súlyos értelmi sérült gyermekek, autisták számára az intézményes ellátáson kívül nincs más olyan szolgáltatás, amely támogatná a családokat.

Az egészségügyi ellátást illetően a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény nevesíti az egészségügy címszó alatt, hogy a fogyatékos személy

egészségügyi ellátása során – az 1997. évi CLIV. törvénnyel összhangban – figyelemmel kell lenni a fogyatékoságából adódó szükségleteire. Egyfelől biztosítani kell a fogyatékos személy számára – a fogyatékoságával összefüggésben – az állapota javításához, az állapotromlása megelőzéséhez szükséges rendszeres és hatékony egészségügyi ellátást, másfelől a fogyatékos személyeket ellátók speciális képzésének és továbbképzésének lehetőségét. A fogyatékos személy egészségügyi ellátása során törekedni kell továbbá arra, hogy az ellátás segítse elő a rehabilitációját, társadalmi beilleszkedését, s ne erősítse a betegségtudatát.

A fogyatékos személyek jogairól szóló törvényben meghatározott jogok érvényesülésének a hátterét részben az egészségügyi törvényben, részben a szociális igazgatásról szóló törvényben megfogalmazott támogatások és meghatározott intézmények adják.

A betegjogok fokozott érvényesülését hivatott elősegíteni Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény, a betegjogi képviselővel kapcsolatos új rendelkezése, amely szerint a betegjogi képviselőnek különös figyelmet kell fordítania a testi vagy szellemi fogyatékoságuk, egészségi állapotuk, illetve társadalmi-szociális helyzetük miatt kiszolgáltatott helyzetben lévők betegjogi védelmére, valamint az egyenlő bánásmód követelményeinek érvényesítésével kapcsolatos panaszokra. A betegjogi képviselő meghatalmazás alapján képviseli a beteget a követelmény megsértésének megállapítására irányuló hatósági eljárás során. Az egészségügyi törvény még egy körben foglalkozik külön nevesítve a fogyatékos személyekkel, méghozzá a rehabilitáció kapcsán. E törvény adja a fogyatékosok jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényben megfogalmazott rehabilitációhoz való jog, mint alanyi jog, gyakorlati megvalósulásának hátterét.

A szociális támogatások rendszerében a fogyatékos személyek helyzetéhez sajátosan igazodik az egészségügyi ellátások intézményrendszere. Alanyi jogon jár ugyan a közgyógyellátás, de a további támogatások igénybevételét illetően elmondható, hogy nem összegeezhetők, egymást jórészt kizárják. A törvényi rendelkezések ellenére a fogyatékosok egészségügyi ellátása során a számukra biztosított kedvezmények mellett ezernyi olyan, és döntően komplex probléma merülhet fel, amely mégis súlyos nehézséget jelent akkor, amikor az érintett a törvényben biztosított lehetőségekkel élni szeretne. Így például ha a kezelés kilátástalan, a beteg vagy a hozzátartozó csak végszükség esetén fordul orvoshoz; ha a kezelést vállaló orvos Budapesten vagy egy közelebb eső nagyvárosban található, az utazás nehezen oldható meg támogatás hiányában, a hozzátartozó utazási költsége óriási. Az orvosi ellátás hozzáférhetősége és a

lakóhely között még mindig szakadék húzódik a fogyatékosok szempontjából, emellett csak „kisebb” problémát jelent, hogy az egészségügyi intézmények egy része nem akadálymentes.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermeket nevelő családok többsége gyakorlatilag nyomorog, mégsem veszi igénybe még a létező támogatási formákat sem (fogyatékosági támogatás, ápolási díj, magasabb összegű családi pótlék). A Kézenfogva Alapítvány egy kutatása arra irányult, hogy a súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermeket nevelő családok mennyire veszik igénybe a jelenleg elérhető anyagi támogatásokat. A megdöbbentő adatok azt mutatták, hogy a családok 31%-a semmilyen támogatást nem vesz igénybe, 7,8%-uk veszi igénybe a fogyatékosági támogatást, 27,2%-uk az ápolási díjat, 22,4%-uk a magasabb összegű családi pótlékot, 32,7%-uk vesz igénybe egyéb támogatást. Ennek a hátterében az áll, hogy ezek a támogatások – a közgyógyellátás kivételével – nem alanyi jogon járnak, azokat kérvényezni kell. Az igénybevételhez szükséges eljárás bonyolultsága súlyos nehézséget okoz a családnak. Példaként említjük annak a 35 éves anyának az esetét, aki 8 éves súlyosan fogyatékos gyermekét egyedül neveli, s aki a vele készített interjú során elmondta, hogy rendkívüli nehézséget okozott számára a különböző orvosi szakvélemények beszerzése, külön tortúra volt a környezettanulmány készítése, a jövedelemigazolások beszerzése. Végezetül mégsem kapta meg az igényelt támogatást, mert kiderült, hogy havi egy főre eső jövedelmük 25 000 forint, s a szabályok szerint a családok csak akkor kérhetnek támogatást a közlekedéshez, a lakásátalakítási támogatáshoz, ha egy főre eső családi jövedelmük nem éri el a 16 080 Ft-ot.

De ismét példát láthatunk arra, hogy hogyan oltják ki egymást a támogatások. I. István például fogyatékosági támogatásra szerzett jogosultságot, ennek következtében azonban már tovább nem jogosult vakok személyi járadékára. De emelt összegű családi pótlék, és a súlyos mozgáskorlátozott személyeket megillető közlekedési támogatássem jár azoknak, akik fogyatékosági támogatást vesznek igénybe. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a támogatások igénybevételéhez szükséges eljárások bonyolultsága és más olyan nehézségek okoznak problémát, amelyek a szabályalkotáskor talán fel sem merültek, viszont a gyakorlatban a támogatás igénybevételét szinte lehetetlenné teszik. Erre jó példa a gondnokság alá helyezési eljárás során előkerülő, szinte megoldhatatlan probléma. A rokkantsági támogatás igénybevétele érdekében sok szülő kezdeményezi gyermeke nagykorúságát követően annak gondnokság alá helyezését. A gondnokság alá helyezés során

az eljárás sok család számára megterhelő, és az is előfordul, hogy a súlyosan fogyatékos gyermek, aki önállóan eljárni nem tud, kapja kézhez ajánlott küldeményként a bírósági iratokat. Ekkor a szülő tehetetlen, hiszen csak meghatalmazás birtokában vehetné át a postán az iratokat. A gondnokság alá helyezési eljárás általánosan egy évig tart, és ez alatt az idő alatt a szülő minden eljárási cselekményéhez már nagykorú gyermekének a meghatalmazása lenne szükséges.

A közoktatás

A közoktatással kapcsolatos kérdésben A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvényben rögzítettekben kell kiindulnunk, amely az esélyegyenlősítés célterületein belül az oktatás, képzés címszó alatt megfogalmazza, hogy a fogyatékos személynek joga, hogy állapotának megfelelően és életkorától függően korai fejlesztésben és gondozásban, óvodai nevelésben, iskolai nevelésben és oktatásban, fejlesztő felkészítésben vegyen részt a közoktatásról szóló törvényben meghatározottak szerint. Az oktatás, képzés területét illetően a legfontosabb kérdés, hogy a fogyatékos gyermek (fiatalkorú) milyen képzésben vesz részt: integrált vagy speciális képzésben? Ugyanis a jogellenes elkülönítés (szegregáció) leggyakrabban az oktatásban tapasztalható, éppen ezért az esélyegyenlőségről szóló törvény szerint hátrányos megkülönböztetésnek minősül a fentebb felsorolt bármely csoporthoz tartozó személyek elkülönítése egy oktatási, nevelési intézményben, illetve az azon belül létrehozott tagozatban, osztályban, csoportban. A sajátos nevelési igényű gyermekek integrációjára először 1993-ban biztosított lehetőséget a törvény. Az e célra létrehozott szakértői és rehabilitációs bizottság véleményében foglaltak szerint a fogyatékos gyermek képességeinek kibontakoztatása céljából előnyös, ha az óvodai nevelés és az oktatás során a többi gyermekkel, tanulóval azonos óvodai csoportban, illetve iskolai osztályban kap helyet. A korábbi tapasztalatok azt mutatták, hogy annak idején nagyon sok olyan gyerek került speciális iskolákba, kiegészítő iskolákba, akik ténylegesen nem is voltak fogyatékosok, csak hasonló tüneteket mutattak. Elmaradásuk többnyire szociális hátrányukból adódott. Ennek a helyzetnek a vizsgálatára alakultak az első tanulási képességeket vizsgáló szakértői bizottságok. A fővárosban jelenleg három ilyen bizottság működik. Különösen fontos kérdés a bizottságok munkájában, és speciális vizsgálati módszerekre van szükség ahhoz, hogy ténylegesen biztos legyen a szakértő abban, hogy az adott gyermek fogyatékos-e, vagy a szociális hátrányból fakad a nála tapasztalható elmaradás. Ha a pszichológiai

vizsgálatnál dönteni kell a gyermek képességeiről, feltétlenül ismerni kell azt a környezetet, ahonnan a gyermek érkezett, s azt, hogy milyen lehetőségei voltak a környezete megismerésére, a társasághoz való alkalmazkodásra, az információk befogadására. Ha az ember tudja, hogy a gyermek milyen környezetből érkezett, akkor valóban el kell gondolkozni azon, hogy gyenge teljesítmény esetén értelmi képességek zavaráról van-e szó, vagy pedig ez szociális helyzet következménye.

Egyes szakemberek véleménye szerint az új elnevezés miatt növekedett az értelmi fogyatékosok arányszáma Magyarországon, a megemelkedett számszerű értéket pedig az adja, hogy a sajátos nevelési igényű gyermek kategóriájába olyan gyermekeket is beszámolnak, akiket a korábbi számítások szerint nem tekintettek fogyatékosnak. Ők azok, akik ép értelműek, de ép értelmi állapotuk mellett részképesség-kiesésük van, vagy olyan viselkedészavaraik, ami miatt speciális segítséget igényelnek. A sajátos nevelési igényű gyermekeknek az egyik csoportja így az értelmi, érzékszervi, beszéd- és testi fogyatékosok, autisták, illetve a halmozottan fogyatékos gyermekek, a másik csoportot azok az ép értelmű gyermekek alkotják, akik a pszichés fejlődés zavarai miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozottak. Nádor Györgyné, a 4-es számú Fővárosi Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ Igazgatója állásfoglalása e kérdésben figyelemreméltó: „A sajátos nevelési igényű gyermek kategóriája egy nagy gömb, ez azért bővült az említett ép értelmű, de pszichés fejlődési problémával rendelkező gyermekek csoportjával, mert róluk különlegesen kell gondoskodnunk, és ehhez természetesen pénzt is hozzá kell rendelni. Ha mi nem azt mondjuk, hogy ők sajátos nevelést igényelnek, akkor nem tudjuk hozzárendelni azt a pénzösszeget, amivel az ő fejlesztésüket kellő módon tudjuk folytatni. A statisztikai számok nem egészen korrektek, ha összehasonlítjuk a régi statisztikával, ugyanakkor nagyon fontos, hogy az a csoport is, akiknek eddig nem volt módja segítséget kapni szakmailag ahhoz, hogy jól fejlődjenek, most lehetőséget kapnak szakmai segítségre, mert meg lehet teremteni ennek anyagi hátterét.”

Sajátos helyzet az, amelyben a korábban szakmai ellátáshoz nem jutó gyerekek egy csoportját egy sajátos kategória alá kell vonni ahhoz, hogy megteremtődjenek – az egyébként alapvetően szükséges – ellátásuk anyagi feltételrendszere.

Az integrált képzésnek megfelelően a fogyatékos gyermek a valóságos együttnevelési helyzetben, a többi gyermekkel együtt, a csoportban kapja meg a szükségleteihez illeszkedő szolgáltatásokat. A törvényt a többségi pedagógia és a gyógypedagógia is az együttnevelés személyi és tárgyi feltételeinek oldaláról szemléli. Ezek egy része kikényszeríthető, más része, mivel a kikényszerítésnek számtalan akadálya lehet, csak hosszabb távon állhat elő. De vajon megvannak-e a közoktatás irányítóiban, a fenntartókban és az iskolák pedagógusaiban azok a felkészültségbeli és elkötelezettségbeli feltételek, amelyek ennek az új eszménynek a megvalósításához szükségesek? Vajon a társadalmon belül létezik-e egy olyan rejtett közoktatási értékrendszer, amelyben a politikusok, az iskola és a szülők egységesen az együttnevelés eszményét képviselik? A törvény csak e sokféle előfeltétel megléte esetén működhet hatékonyan és alakíthatja át a közoktatást az együttnevelés eszményének megfelelően.

Az oktatást ellátó intézményt a szülő választja ki, a szakértői és rehabilitációs bizottság véleménye alapján. Az esélyegyenlőségről szóló törvény az oktatást és képzést illetően kimondja, hogy az oktatási intézményekben nem működhetnek olyan szakkörök, diákkörök és egyéb tanulói, hallgatói, szülői vagy más szervezetek, amelyek célja fogyatékos személyek, csoportok kirekesztése. Alapvető kíváncsi, hogy mindenki a lakókörnyezetében tanulhasson. A közoktatási törvény alapján azok a gyermekek, akik az iskolai körülmények között nem oktathatók súlyos értelmi fogyatékoságuk vagy halmozott fogyatékoságuk miatt, szintén képzési kötelezettek, őket ugyanolyan tankötelezettnek tekintjük, mint az összes többi gyermeket, s a közoktatásban fejlesztő felkészítésben kell részesíteni őket. Az érintett személyi kör meghatározását illetően különösen fontos, hogy a fogyatékosra vonatkozó elnevezések folyamatosan változnak, a jelenlegi törvényi megfogalmazás szerint különleges gondoskodást igényelnek azok a gyermekek, akik sajátos nevelési igényűek. És mit jelent valójában a sajátos nevelési igény? A kérdés tisztázása azért különösen fontos, mert a közoktatási törvény sajátos nevelési igényű gyermekekről beszél, a szociális törvény pedig speciális szükségletű gyermekekről. A sajátos nevelési igényű gyermekek körébe nemcsak a testi, érzékszervi, beszéd- és értelmi fogyatékos gyermekek tartoznak, hanem azon gyermekek is, akik ép értelmi állapot mellett valamely részképesség-zavarban vagy viselkedési zavarban szenvednek. A speciális nevelési igény azt jelenti oktatási viszonylatban, hogy különleges gondoskodást kell alkalmazni, következésképpen nem a szülőt illeti meg a támogatás, hanem azt az

intézményt, ahová a gyermek jár. A speciális iskola azért kap több támogatást, mert a gyermekeknek speciális foglalkoztatásra van szüksége, tehát külön logopédusra, mozgásfejlesztő tanárra stb. A törvény azt is biztosítja, hogy ha a gyermeknél bármikor megállapítják azt, hogy valamilyen szinten fogyatékos, a fogyatékoság diagnosztizálásától kezdve már jár a pénzösszeg az ő speciális fejlesztésére. A szülő nem kaphatja meg a fejlesztésre szánt támogatást még akkor sem, ha a szakember jár ki a gyermekhez, és őt otthonában fejleszti. (Ugyan a szülő is kap támogatást, ha középsúlyos vagy súlyosan fogyatékos gyermeke van, de az mindig orvosi szakvéleményhez kötött.)

A családok a beiskoláztatás környékén szembesülnek azzal, hogy gyermekük számára nincs állapotának megfelelő iskola, a gyógypedagógiai intézménybe nem veszik fel. Fejlesztése a képzési kötelezettség szűkre szabott keretei között, otthon vagy intézményekben (gyógypedagógiai szolgáltató központ mellett, speciális iskola tagozataként) folyik. A speciális nevelési igényű gyermekek fejlesztő felkészítésénél még egy nagyon fontos kérdést kell szem előtt tartani, nevezetesen azt, hogy vannak olyan gyermekek, akik ápoló-gondozó otthonban kapják meg ezt a fejlesztést, mert a szülők nem tudják megoldani, hogy otthon maradjon a gyermek, és van olyan gyermek, aki rehabilitációs napközi otthonba kerül. Előfordulhat, hogy a gyermeket a szülő nem tudja elvinni a napközibe, vagy nem kap helyet, vagy nem szándékozik ilyen intézményekben elhelyezni, így otthon tartja a gyermekét. Ez esetben a szakértői bizottság megbízott kollégái mennek ki a családokhoz, és ott végzik a fejlesztő felkészítést.

A tanköteles korú fiatal gyermekek döntő többsége megkapja a törvényben előírt képzést, de a képzési kötelezettség keretein belül a családnak heti rendszerességgel kellene találkoznia a fejlesztést végző gyógypedagógussal. Az oktatás, fejlesztés hatékonyságát megsokszorozhatná egy – a jogszabályok által is intenzívebben motiválandó – állandó, intézményesebb jellegű kapcsolat az iskola és a szülő között. A szülők általában úgy érzik, hogy nincs elég kommunikáció és együttműködés az intézmény és a család között, holott az intézmény munkáját megerősíthetné és támogatná az otthoni munka a gyermekkel. A fejlesztést illetően komoly problémát okoz a szakemberhiány is.

További nehézséget okoz, hogy ha a közvetlen lakóhelyen a gyermek fejlesztésére nincs lehetőség, és a szülő a gyermekét utaztatja, ehhez semmilyen anyagi támogatást nem igényelhet saját részére. Az érintett személyi kör szempontjából különösen fontos az életen át

tartó tanulás, mert ennek hiányában leépülés következik be. A folyamatos tanuláshoz megfelelő személyi és anyagi támogatásra lenne szükség (integrált tanulás, gyógypedagógiai óvoda). Ha normál óvodába jár a gyermek, nem elegendő, hogy belép a normál közegbe, fejlesztő pedagógusok igénybevétele is szükséges. A közoktatásban kialakult hátrányos megkülönböztetést a többi ellátórendszer is fokozza, sem az egészségügy, sem a munkaügy vagy a szociális szféra nem adott választ az érintettek helyzetéből fakadó kérdésekre. A súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermek – állapotából és helyzetéből következő sajátos nevelési igénye miatt – tankötelezettségét nem tudja teljesíteni, ezért a közoktatási jogszabályok alapján az óvodai nevelési év fejlődését biztosító felkészítésében vesz részt. A fejlesztő felkészítésben való részvétellel teljesíthető képzési kötelezettség jelenti a gyermek számára az állami és önkormányzati közoktatási feladatellátást, amelyet az iskolába járással vagy a magántanulói jogviszonnyal teljesítendő tankötelezettség jelent az összes többi gyermek számára. A súlyosan-halmozottan fogyatékos gyerek közoktatási negatív diszkriminációját a jogi szabályozás azzal valósítja meg, hogy a képzési kötelezettség teljesítéséhez, a fejlesztő felkészítésben részvételhez más, még hozzá rosszabb feltételrendszert ír elő a jogegyenlőség alkotmányos elve alapján egyenlő mennyiségben járó állami és önkormányzati feladatellátás körében, mint a sajátos nevelési igényű vagy ép gyerekekre. A fejlesztő felkészítést megvalósító képzési kötelezettség teljesítése során a súlyosan fogyatékos gyermek hátrányos helyzetben van nem sérült társaihoz képest a közoktatási szolgáltatásokat illetően. Az ép tanulóknak 20-30 tanóra közötti törvény által garantált közoktatási szolgáltatási óra jár, a gyógypedagógiai nevelésben-oktatásban részt vevő sajátos nevelési igényű tanulók esetében a törvény ehhez még biztosít – a fogyatékosság fajtájától függően – plusz 15 órát. A tankötelezettséget súlyos betegség vagy más ok miatt magántanulónaként teljesítő gyermek egyéni foglalkoztatás körében történő iskolai felkészítésére is minimálisan heti 10 óra keretet biztosít a törvény. A súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermekek képzésére az épek oktatására fordítandó óraszám átlagosan 1/5-ét, az enyhébben sajátos nevelési igényű gyermek oktatására fordítandó óraszám 1/7-ét, és a magántanulók felkészítésére garantált óraszámnak is csak 1/3-át írja elő a fejlesztő felkészítés kötelező óraszámával kapcsolatosan a képzési kötelezettségről szóló 14/1994. (VI.24.) MKM rendelet.

Dr. Bíró Endre jogász, közoktatási szakértő több javaslatot is megfogalmazott a probléma megoldására. Optimális esetben a súlyosan-halmozottan fogyatékos gyerekek képzési

kötelezettségének minimális óraszama heti 25 óra, az elvi problémát nem feloldó, praktikus megközelítésű minimális megoldás alapján heti 10 óra lenne. A legkövetkezetesebb, maximalista megoldás szerint a súlyosan-halmazottan fogyatékos gyermekeknek minimálisan annyi közoktatási ráfordítás jár, mint a náluk enyhébben fogyatékos gyermekeknek a közoktatás jelenlegi intézményrendszerében. A minimális terv kiindulópontja az, hogy a képzési kötelezettséget teljesítő gyermekekre a közoktatási törvény annyi fejlesztő felkészítő órát ír elő és finanszíroz, amennyit a törvény már most tartalmaz a tankötelezettségének sajátos nevelési igénye miatt vagy súlyos betegsége miatt magántanulóként eleget tevő gyerekekre vonatkozóan.

A foglalkoztatási támogatás rendszere

Jelenleg visszaélésekre adhat lehetőséget a fogyatékkal élő és megváltozott munkaképességűek foglalkoztatási támogatása, hiszen előfordul az is, hogy a munkáltatók nem valóságos munkavégzésért veszik fel a támogatást, a fogyatékosokat csak papíron foglalkoztatják, illetve nem valós munkát végeztetnek velük. A visszaélések kiküszöbölése érdekében az új támogatási rendszert 2007-re vezetik be fokozatosan. A cél az, hogy a bértámogatást külön biztosítsák, és azt csak bérkifizetésre lehessen felhasználni. A támogatott foglalkoztatók közé 2006-ban bekerülhetnek az önkormányzatok és a civil szervezetek is. A változás fontos eleme továbbá, hogy a szociális ellátórendszer terápiás foglalkoztatottainak támogatását egy külön finanszírozási rendszerben végezzék. Ez körülbelül 10 ezer személyre vonatkozik majd. Ennek intézményrendszerét 2006-ig kell kialakítani. Ahhoz, hogy a támogatásokat valóban a rászorulóknak adják meg, bevezetik a foglalkoztatók akkreditációját, illetve a pénzfelhasználás rendszerszerű ellenőrzését.

A foglalkoztatást biztosító munkáltató a jelenlegi szabályok szerint köteles garantálni a munkavégzéshez szükséges mértékben a munkahelyi környezet, így különösen a munkaeszközök, berendezések megfelelő átalakítását. Az átalakítással kapcsolatos költségek fedezésére támogatás igényelhető. A jelenleg igénybe vehető támogatási rendszer alapja rehabilitációs foglalkoztatás bővítését szolgáló bértámogatás. A foglalkoztatottak körét illetően szigorú kritérium, hogy a támogatás csak olyan munkanélküli foglalkoztatása esetén állapítható meg, akinek a munkaképessége legalább 40%-ban csökkent, öregségi nyugdíjra

nem jogosult, rokkantsági, baleseti rokkantsági nyugdíjban, rendszeres vagy átmeneti szociális járadékban, bányászok egészségkárosodási járadékában nem részesül. Ez azt jelenti, hogy az így elhelyezkedni kívánó személy csak erre a jövedelemforrásra építhet, ami akkor lenne megbízható megoldás a fogyatékosok foglalkoztatását tekintve, ha a munkáltatói oldal még nem lenne bizonytalan; a fogyatékos személyeket több oldalról is védő, sokkal nagyobb garanciát nyújtó rendszer épülne ki; ha az érintett személy lemond más állami támogatásról, biztosan számíthatna a munkájával egyenértékű biztos keresetre, hosszú távon építhetne a foglalkoztatási formára. Jelenleg a cél rehabilitációs munkahelyek megőrzése mellett az, hogy a regisztrált, megváltozott munkaképességű emberek munkaviszonyban történő foglalkoztatásának rendszerét kiépíteni szándékozó munkáltatók minél hamarabb megteremtsék a munkahelyteremtő beruházásaikra (elsősorban pályázati úton) elnyert támogatásokra építve a biztos foglalkoztatás feltételeit. A munkaügyi központok számos formában nyújtanak támogatást, ilyenek a munkatapasztalat-szerzés támogatása és a foglalkoztatás bővítését szolgáló bértámogatás. A megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatásához kapcsolódó egyéb kedvezmény lehet, hogy az adózás előtti eredményt csökkenti. A megváltozott munkaképességű dolgozó foglalkoztatása esetén dotáció abban a hónapban illeti meg a gazdálkodó szervezetet – ide nem értve a kijelölt célszervezetet –, amelyikben az általa foglalkoztatott dolgozók általános statisztikai állományi létszámhoz viszonyított aránya meghaladja a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény 41.§-ban meghatározott 5%-os (kötelező foglalkoztatási szint) mértékét.

A munkáltató a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatási rehabilitációjának elősegítése érdekében rehabilitációs hozzájárulás fizetésére köteles, ha az általa foglalkoztatottak létszáma a 20 főt meghaladja, és az általa foglalkoztatott megváltozott munkaképességű személyek száma nem éri el a létszám 5 százalékát (kötelező foglalkoztatási szint).

A pozitív diszkriminációra A munka törvénykönyve is több jogi lehetőséget biztosít. A munka törvénykönyvének legnagyobb újdonsága, hogy módosítása tartalmazza az esélyegyenlőségi tervvel kapcsolatos rendelkezést: a munkáltató és a munkáltatónál képvisellel rendelkező szakszervezet vagy az üzemi tanács esélyegyenlőségi tervet fogadhat el. Az esélyegyenlőségi terv kiterjedne a hátrányos helyzetű munkavállalói csoportokra, különösen a nőkre, a 40 évnél

idősebb munkavállalókra, a romákra, a fogyatékos személyekre, valamint a két vagy több, tíz éven aluli gyermeket nevelő munkavállalók, illetve tíz éven aluli gyermeket nevelő egyedülálló munkavállalók foglalkoztatási helyzetének – így különösen azok bérének, munkakörülményeinek, szakmai előmenetelének, képzésének, illetve a gyermekneveléssel és a szülői szereppel kapcsolatos kedvezményeinek – elemzésére. A terv magába foglalná a munkáltatónak az esélyegyenlőség biztosítására vonatkozó, az adott évre megfogalmazott céljait és az azok eléréséhez szükséges eszközöket, így különösen a képzési, munkavédelmi, valamint a munkáltatónál rendszeresített, a foglalkoztatás feltételeit érintő bármely programokat. A tervnek olyan intézkedéseket kell tartalmaznia, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a munkáltatónál fokozatosan növekedjen a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyek aránya, bérük érje el a munkáltatónál velük egyenlő értékű munkát végző munkavállalók bérét, biztosítsanak számukra egyenlő bánásmódot a munkavállalással összefüggő valamennyi területen, így például a képzések, továbbképzések terén, tehát általában véve javuljon a helyzetük.

A terv két részből állna. Az első rész helyzetfelmérés a munkáltatóval munkaviszonyban álló hátrányos helyzetű munkavállalói csoportok foglalkoztatási helyzetéről, különösen azok béréről, munkakörülményeiről, szakmai előmeneteléről, képzéséről, illetve a gyermekneveléssel és anyasággal kapcsolatos kedvezményeiről. A második részben azt kell leírni, hogy a munkáltató milyen, lehetőleg számszerűsített célokat tűz ki a következő évre, és azokat milyen konkrét intézkedésekkel (képzési, munkavédelmi, valamint a munkáltatónál rendszeresített, a foglalkoztatás feltételeit érintő bármely programmal) kívánja elérni. Az esélyegyenlőségről szóló törvény kimondja, hogy az egészségi állapot vagy fogyatékoság alapján a társadalom egyes csoportjai részére a szociális és az egészségügyi ellátórendszer keretein belül többletjuttatásokat állapíthat meg törvény vagy kormányrendelet.

A lakhatás

Az Auróra Alapítvány Közhasznú Szervezet kuratóriumának elnöke egy lényeges, és értelmezési bizonytalanságot felvető kérdéssel fordult a Jogklinika Alapítványhoz a fogyatékosok lakhatáshoz jutásának kérdésével kapcsolatosan. A levélben felvetett probléma vizsgálatához kiinduló pont, hogy a törvény határozott különbséget tesz a fogyatékos személyeket megillető jogok és az esélyegyenlőség célterületei között. A

fogyatékos személyeket alanyi jogon megillető, törvényben nevesített jogok a következő címszavak alatt fogalmazódnak meg: a kommunikáció, a környezet, a közlekedés, illetve támogató szolgálat, segédeszköz.

A törvényben az esélyegyenlősítés címszó alatt megfogalmazott jog a személyes körülményeknek megfelelő lakhatási forma megválasztása. Az esélyegyenlősítés egyik területeként értelmezhető lakhatás joga így a személyes körülményeknek megfelelő lakhatási forma megválasztásához való jogot jelenti, azaz a választás lehetőségét a családi, lakóotthoni, intézményi keretek között. Felöleli továbbá a jogot a méltányos lakhatáshoz – itt merülhet fel a központi kormányzat, illetve a helyi közösségek kötelezettsége, hogy biztosítsanak méltányos lakhatási lehetőségeket a fogyatékosok számára, ami a támogatás különböző formáiban nyilvánul meg. A fogyatékos személy lakóhelyével kapcsolatos joga példaként akkor sérülhet, és e sérelem akkor orvosolandó, ha a közösség többi tagjával egyenlő jogokat és szabadságot élvezni nem tud, mert a lakás megközelítését fizikai akadályok teszik lehetetlenné, egyéb esélyegyenlőséget szolgáló feltételek nem biztosítottak. A kormány felelőssége fennáll abban az értelemben, hogy feladata fogyatékos polgárai számára – akik akarnak és képesek önálló életet élni – megfelelő és hozzáférhető lakásról gondoskodni, de nem kötelessége lakást alanyi jogon biztosítani. A lakáscélú állami támogatások közül az akadálymentesítési támogatás vehető igénybe, mint vissza nem térítendő állami támogatás a házások, a többgyermekes fiatal családok és más arra rászorultak lakásigénye kielégítése érdekében a súlyosan mozgássérült személy részére. A lakás építéséhez, vásárlásához meglévő lakáson végzett akadálymentesítéshez vehető igénybe támogatás, ha az építető vagy a vásárló a mozgássérült, ha a ha az építető vagy vásárló által eltartott közeli hozzátartozó a mozgássérült a támogatás mértéke alacsonyabb.

A kulturális és sportolási lehetőségek

A fogyatékos személyek szempontjából kiemelkedően fontos annak a törvényi rögzítése, hogy a kultúra és a sport – mint igen fontos szociális közösségi tényezők – számukra a társadalom többi tagjával egyenlő mértékben legyen elérhető. Igen fontos a fogyatékosok egészségi állapotának fejlesztése, minden korosztálynak lehetőséget kell teremteni a megfelelő

sporttevékenység végzésére, az integrált részvételre a szabadidősportban. Ez nem pusztán a létesítmények látogatását jelenti, hanem azt is, hogy a fogyatékos személy számára a sportolási, kulturális lehetőségeinek megteremtéséhez az intézmények használatát hozzáférhetővé kell tenni.

Mozgásszervi megbetegedés esetén a rehabilitáció hangsúlyos szerepet kap a fogyatékos személy életében. A megkérdezett szakember véleménye szerint az ehhez szükséges támogatásnak nincs meg a szabályozási és az intézményi háttere. Így a már korábban jelzett problémával állunk szemben: megtalálható a jogszabályban nevesített támogatási forma, ugyanakkor a valós élethelyzetre leképezve nem jelent segítséget, igénybevétele hosszadalmas procedúrával jár. A jelenlegi támogatási rendszerben mozgásszervi megbetegedés esetén rehabilitációként egy évben 50 alkalommal ingyenes az uszodalátogatás. Látható, hogy a támogatás biztosított, ugyanakkor nem számol a többnyire nélkülözhetetlen kísérő személy költségével, továbbá semmilyen egyéb szolgáltatás (például gyógymasször) nem igényelhető. Súlyos problémát jelent továbbá a fogyatékosellátásban a „mozgatás”, a konduktori munka hiánya, jóllehet az igen látványos változásokat idéz elő a rehabilitáció során. Gondot jelent a szakemberhiány; még ott sem mozgatják a fogyatékosokat, ahol erre vannak központok. (A szakembereket ugyan kiképzik, de az alulfizetettség miatt elmennek külföldre vagy a piaci területre, és a konduktor igénybeviteléhez sem jár állami támogatás.)

A rehabilitációhoz való jog

E jog érvényesítését rehabilitációs szolgáltatások, ellátások biztosítják, amelyek szoros összefüggésben vannak a fogyatékos személyek ellátásával, gondozásával és annak intézményi hátterének megteremtésével. Mindmáig 18 ezer fogyatékos ember él bentlakásos intézetekben, jóval kevesebb azoknak a száma, akik saját otthonukban kapnak személyre szóló támogatást.

Tény, hogy a bentlakásos intézetek fele olyan alacsony színvonalon áll, hogy csak ideiglenes működési engedélyt kaphatott, és a fogyatékosok hosszú ideig várakoznak arra, hogy valamelyik intézetbe bejuthassanak. A nappali ellátást nyújtó intézmény és az átmeneti elhelyezést nyújtó intézmény szakosított ellátási forma. Ezek biztosítása csak azon

önkormányzatok számára kötelező – ha a településen van rá igény, amelynek felmérése érdekében szolgáltatásszervezési koncepciót köteles készíteni –, ahol a település lélekszáma meghaladja a 20 000 főt. A családban, otthonukban élő – önmaguk ellátására részben képes fogyatékos személyek, vagy önellátásra részben sem képes és felügyeletre szoruló halmozottan fogyatékos, illetve autista személyek (külön jogszabályban meghatározott feltételek megléte esetén) gondozása a nappali ellátást nyújtó intézmények, fogyatékosok nappali intézménye keretei között történhet.

Itt kiemelést érdemel, hogy csak rendkívül indokolt esetben gondolható a fogyatékosok nappali intézményében az a személy, akinek szülője vagy más közeli hozzátartozója ápolási díjban részesül.

Ha a fogyatékos személyeket családtagjaik látják el, a családok többsége kizárólag a kórháztól remélhet segítséget egészségi probléma esetén, és nem kap megfelelő támogatást – anyagilag sem – abból fakadóan, hogy az ellátott különös gondozást igényel. A fogyatékkal élők integrációjának célja, hogy különféle természetes és intézményes támogatásokkal a többi állampolgárhoz hasonló életvitelt tudjanak folytatni. Nyugat-Európában már évek óta működik a közösségi ellátás, amelynek lényege, hogy mindenki lehetőleg saját otthonában éljen, és ehhez helyben, saját környezetében kapja meg a szükséges támaszt. Magyarországon egyelőre kevés azoknak a nyitott képzési lehetőségeknek, megfelelő fórumoknak a száma, ahol a családjukban fogyatékos személyeket gondozók megfelelő támogatást, tanácsot kaphatnak. A probléma másik oldalát tekintve, nincsen kiépített, a szakemberek igénybevételét lehetővé tevő, a családi gondozási forma működését segítő hálózat. Az Országos Fogyatékosügyi Program elsőrendű célkitűzése az intézményekből való kikerülés elősegítése, miszerint a fogyatékosokat befogadó nagy intézeteket 2010-ig kisebb, bentlakásos otthonok váltják fel. A törvény azt is szorgalmazza, hogy az önálló életvitelre képes fogyatékosokat belterületi lakóotthonokba helyezték át. Ezen a téren azonban a haladás nagyon lassú, és az anyagi erőforrások szűkösek. A kormánynak fenn kell tartania elkötelezettségét a törvényben lefektetett eszmék iránt, és olyan környezetet kell teremtenie, amelyben a fogyatékosággal élő emberek hozzájuthatnak az önálló életvitel feltételeihez. Azokra az esetekre, amikor a fogyatékos személyek nem képesek önálló életvitelre, a

kormánynak hathatós intézkedésekkel kell segítenie, hogy a létező intézményeket humánusabbá tegye, hogy azok a rehabilitációt elősegítő környezetet nyújtsanak. A közösségi élethez gondozásra, ügyintézésre, szakmai és orvosi segítségre, a családok számára megfelelő otthonokra lenne szükség; ennek feltételei Magyarországon még nem adóttak.

Az egyenlő esélyek

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény megalkotását egy általános diszkrimináció elleni törvény követelménye indokolta. A törvény a fogyatékos személyekkel kapcsolatban nevesíti, hogy közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy vagy csoport fogyatékosága miatt részesül más, összehasonlítható helyzetben levő személyhez vagy csoporthoz képest kedvezőtlenebb bánásmódban. Közvetett hátrányos megkülönböztetésnek minősül az a látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés, amely a meghatározott tulajdonságokkal rendelkező egyes személyeket vagy csoportokat lényegesen nagyobb arányban hátrányosabb helyzetbe hoz más, összehasonlítható helyzetben lévő személyhez vagy csoporthoz képest. Az esélyegyenlőségi törvény módosította A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény rendelkezéseit is, a szerint, hogy a fogyatékos személyek jogszabályban biztosított jogait megsértővel szemben az Országos Fogyatékosügyi Tanács pert indíthat a jogok érvényesítése érdekében.

A pozitív megkülönböztetés

Az előnyben részesítés lényege az, hogy egy csoport számára, amely társadalmi hátrányoktól szenved, másféle elbánást biztosít, hogy azt különleges előnyökben részesítse. Természetesen a pozitív diszkrimináció a fogyatékosok körén kívül más hátrányos helyzetben lévő csoport tagjaival szemben is alkalmazható, de itt elsősorban az őket érintő lehetőségek kerülnek a központba. Az előnyben részesítés, az esélyegyenlőség megteremtésének egyik leghatékonyabb eszköze, olyan időleges intézkedésekből áll, amelyek egy idő után ugyanezen intézkedések alkalmazását feleslegessé teszik. Az előnyben részesítés két kiemelten fontos területe az elhelyezkedés és az oktatás. Célja, hogy az állam a megfelelő jogvédelmet az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedéssel biztosítsa a fogyatékos személyek számára. Fontos azonban leszögezni, hogy a pozitív diszkrimináció valamely meghatározott

formájára alanyi jogként hivatkozni nem lehet, arra alkotmányosan követelés vagy igény nem alapítható.

Milyen eljárási garanciák működnek a gyakorlatban?

Az előnyben részesítő bánásmódnak is komoly jogi eszközökre van szüksége az intézkedések megvalósításához és adott esetben kikényszerítéséhez. Ilyen jogi eszközöknek tekinthető a személyiségi jogi per, munkaügyi per, a fogyasztóvédelmi, a munkaügyi vagy a szabálysértési hatóságok eljárása. Fontos garanciális szabály azonban, hogy a hátrány kiegyenlítését célzó intézkedés nem sérthet alapvető jogot, nem biztosíthat feltétlen előnyt, és nem zárhatja ki az egyéni szempontok mérlegelését.

Jogsértés esetén az esélyegyenlőségről szóló törvény két eljárási formát rögzít. Az egyik eljárás indulhat a sérelmet szenvedett fél kezdeményezése, azaz kérelem alapján, illetve a hatóság vizsgálata alapján hivatalból. A másik jogorvoslati mód a közérdekű igényérvényesítés. Ez utóbbi szerint az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt bíróság előtt személyiségi jogi pert, valamint munkaügyi pert indíthat az ügyész, a hatóság, a társadalmi és érdek-képviselői szervezet. A perindítás feltétele az, hogy igazolható legyen az a tény, hogy az egyenlő bánásmód követelményének megsértése egy olyan tulajdonságon alapult, amely az egyes ember személyiségének lényegi vonása, és a jogsértés személyek nagyobb csoportját érinti. Tényleges jogsértés esetén a sérelem orvoslásának eszköze a bíróság által megítélt anyagi és erkölcsi kompenzáció lehet.

*A cikk eredetileg a Nonprofit Humán Szolgáltatók Országos Szövetsége által kiadott Watch Dog füzetek sorozatban jelent meg.